

ARKEOLOJİK KONTEKSTLER IŞIĞINDA LİMYRA YÖRESEL-YEREL MUTFAK
SERAMİĞİNİN ANA FORMLARINA DİAKRONİK BİR BAKIŞ: TENCERE VE GÜVEÇLER
(MS I-VII. YÜZYIL)

*A DIACHRONICAL OUTLOOK TO TYPICAL FORMS OF REGIONAL-LOCAL KITCHEN
WARE FROM LIMYRA IN THE LIGHT OF ARCHEOLOGICAL CONTEXTS: COOKING POTS
AND CASSEROLES (IST-VIITH CENTURIES AD)*

BANU YENER MARKSTEINER*

Öz: Materyal kültürün temsilcisi olarak pişmiş toprak kaplar, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel soruları cevaplama ve değişimlere ışık tutma konusunda önemli bir rol oynar. Bu değerlendirmeye ilk adım ise öncelikle tipolojilerindeki diakronik gelişimin bilinmesi ile atılabilir. Bu makalede Limyra antik kentinde 2001-2010 yılları arasında yapılan seramik çalışmaları baz alınarak farklı formlardaki tencere ve güveç tipleri, buluntu yerleri ve kontextleri bağlamında diakronik bir perspektifle ele alınmıştır. Bu yapılırken de pişirme ve ısıtma kaplarının yerel/ yöresel niteliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla karşılaştırmalar bilinçli olarak antik Lykia coğrafyası ile sınırlı tutulmuştur. Burada ayrıca Limyra pişirme/ısıtma kaplarına ait arkeometrik analiz sonuçları da ilk kez bilim dünyasına sunulmuş olup Doğu Lykia'da seramik üretiminin varlığı somut veriler aracılığıyla tartışma zeminine çekilmiştir. Makale tencere ve güveçlerde zaman içerisinde gözlenen morfolojik farklılıkların, esas itibarıyla, sosyo-kültürel ve ekonomik bir değişimin olabileceği vurgulanmış, bununla birlikte aynı kültür coğrafyası içerisinde farklı seramik üretimleri ile bölgedeki mal sirkülasyonuna yönelik karşılaştırmalı araştırmaların gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Limyra • Materyal Kültür • Arkeolojik Kontekster • Pişirme- Isıtma Kapları • Ana Tipler • Arkeometrik Analizler

Giriş

Sofra kaplarının form repertuarları gösterişe yönelik karakterleri nedeniyle moda ile doğru orantılıyken, pişirme kaplarının içe dönük, gösterişten ziyade işlevselliğe yönelik karakteri formlarındaki değişim ivmesini düşük tutar. Bu nedenle günümüzde olduğu gibi antikçağda da pişirme-ısıtma

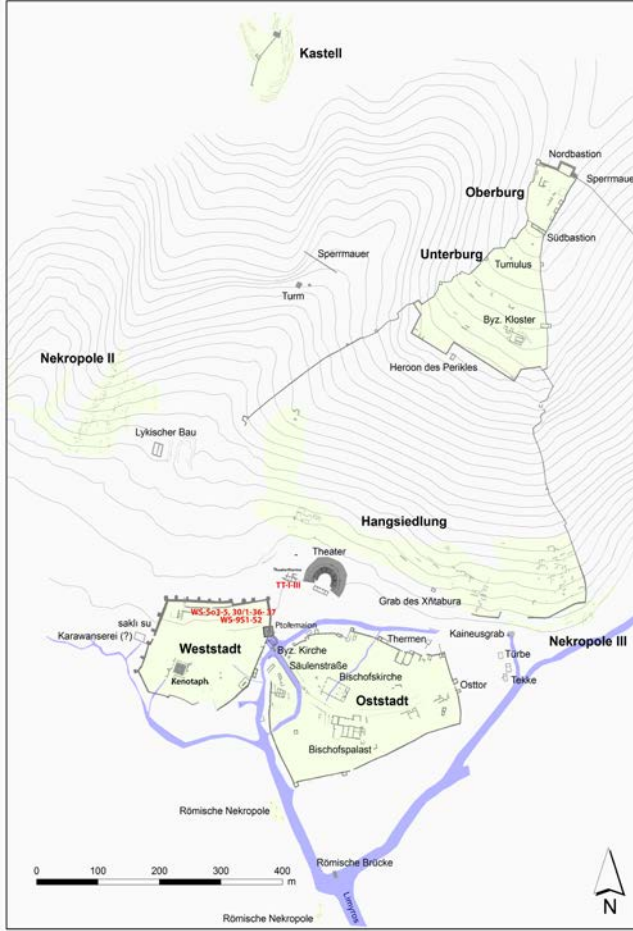
Abstract: As evidence of material culture, pottery plays an important role in answering socio-economic and socio-cultural questions and keeping light on changes. The first step in this evaluation can be taken by knowing the diachronic changes in their formspektrum. In this article, main types of local-regional cooking pots and caserroles of four archaeological contexts and their finding complexes from Limyra will be given in the perspective of diacronic development which are based on the ceramic studies between 2001-2010. The comparations are limited conciously to the samples from Lycia in order to understand regional- local contexts and their nature. The article also gives the results of archaeometrical analysis of local-regional ceramics from Limyra for the first time and opens the existence of an Eastern Lycian ceramic production to discussion. It is highlighted in this study that the morphological changes experiences throughout the time can be a reflection of a social, cultural and economic change. Moreover, different ceramic production types in the same region demonstrates the necessity of the coparative research on the circulation of the goods in the region.

Keywords: Limyra • Material Culture • Archaeological Contexts • Cookingware • Main Types • Archaeometric Analysis

* Mag. Dr. Independent Researcher, Semper Strasse 58/6 1180 Viyena. ☎ 0000-0003-0612-0313
banu.yener@gmail.com

Makale içerisinde belirtilen tüm çizim ve fotoğraflar @ÖAI/ÖAW/Limyra Kazısı Arşivi'ne aittir.

kapları, sofa kaplarından farklı olarak uzun süre aynı görünümünü korumuştur. Her ne kadar Lykia 'da yöresel ve yerel seramiğin üretildiği bilinse de¹, şimdiye kadar Lykia genelinde yapılan yayınlarda yerel-yöresel pişirme-ısıtma kapları, Lykia dışındaki benzerleri ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırmalara dayanarak tarihlendirilmiştir. Bunun en önde gelen nedenlerinden biri, mutfak kaplarının genel karakterinin yanı sıra 20. yüzyıl Lykia arkeolojisinde seramik araştırmalarının geri planda kalmış olması ve arkeolojik kontekstlerin tipokronolojik araştırmalar için yeterli olmamasıdır.



Res. 1. *Limyra Antik Kenti Planı*
(@ÖAI, Limyra Kazısı Arşivi,
Eklemeler: B. Yener-Marksteiner)

Bu makalede, Limyra 'da 21. yüzyılın ilk dokuz yılında yapılan seramik çalışmaları sonucunda, dört ayrı arkeolojik buluntu konteksti (buluntu mekan bağlamı) ve bunların buluntu kompleksleri (buluntu malzemesi bütünü) baz alınarak oluşturulmuş pişirme-ısıtma kap formlarının ana tipleri sunulacaktır (Resim 1). Ana tip ile kendi mal grubu ve formları içerisinde en sık rastlanan, dolayısıyla da seri üretilmiş olan kap tipi ifade edilmektedir. Seramiklerin tipokronolojik çalışmasında, dört ayrı arkeolojik kontekste ait buluntu kompleksinin seramik malzemesinin stratigrafik olarak birbirleri ile karşılaştırılması sonucunda "göreceli bir tarihlendirme iskelesi" kurulmuştur. Bu iskele, her bir buluntu kompleksindeki diğer buluntuların seramik buluntular ile ilişkilendirilmesi, istatistikler, buluntu bağlamında değerlendirilmesi ve bölgeler arası karşılaştırmalar ile desteklenmiş ve böylelikle "kesin tarihlendirmeye" mümkün olduğunca yaklaşılmaya çalışılmıştır. Tarihlendirmelerde kısa ve uzun aralıkların görülmesi buluntu komp-

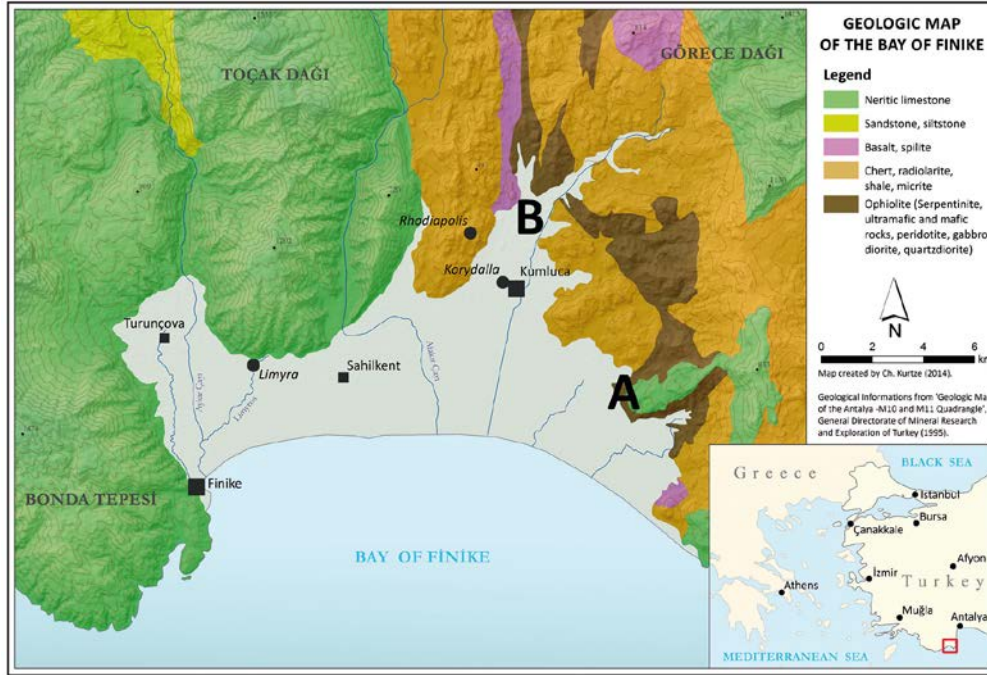
¹ Şimdiye kadar Lykia 'da sadece Patara 'da arkeolojik olarak seramik atölyelerinin varlığı kaydedilmiştir. Ancak Tlos, Myra, Ksanthos/Letoon ve Limyra 'dan yapılan arkeometrik analiz verileri pek çok antik kentte bulunan hatalı seramik atıkları ve bölgesel ve yerel kap tipleri Lykia 'da Klasik Dönem'den beri var olan bir çanak-çömlek üretim geleneğini kuşkusuz kılar. Bu konuyla ilgili genel olarak bk. Kahya 2002, 35-57; Yener-Marksteiner 2002, 2217-226; 2007c, 77-112; Gebauer 2007a, 47-82; 2007b, 73-82; 2012, 169-178; Işın 2002, 85-96; Varkıvaç 2002, 140-143; Özüdoğru – Dökü 2007, 399-411; Işın 2008, 169-170, Özdemir 2009, 94; Uygun 2011; Dündar 2014, 33-56; Işın 2015, 157; Türker 2006, 117-148; 2009; Vroom 2004, 300; Leimatre 2007, 218; Yener-Marksteiner 2007, 265-266; 2009, 229-232 dn. 25; Fırıncı 2010, 66. Lykia 'da çanak çömlek atölyelerinin tarihsel aktarımı için bk. TAM II 63; Wörle – Wurster 1997, 444-447 dn. 225; TAM II 128; Tietz 2003, 303 dn. 38.

lekslerinin hernekadar homojen de olsa genelde dolgu malzemesine ait olmasından kaynaklanır. Bu nedenle verilen tarihlenmeler formların ilk görüldükleri döneme odaklıdır. Karşılaştırmalar pişirme ve ısıtma kaplarının yerel/yöresel niteliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bilinçli olarak antik Lykia coğrafyası ile sınırlı tutulmuştur.

Limyra 'da yapılan stratigrafik kazılar sonucunda elde edilen verilere dayanan bu çalışma ile Doğu Lykia mutfak seramiği repertuarına ve diakronik gelişimine genel bir bakış verilmesi ve gelecekteki Doğu Lykia seramik çalışmalarına bir basamak oluşturulması amaçlanmıştır.

I. Limyra Pişirme Kaplarının Hamur Özellikleri, Kimyasal ve Petrografik Analizler:

Limyra 'da şimdiye kadar bir seramik fırını veya atölyesi bulunmamış olsa da, yerel-yöresel seramik grubu örneklerinin kimyasal analiz sonuçları Doğu Lykia 'ya ait bir kil grubunun ve seramik üretiminin varlığını, petrografik analizlerin sonuçları ise kil yataklarının antik kentin yakın çevresinde aranması gerektiğini göstermiştir². Burada sunulan pişirme-ısıtma kaplarının tümü, yazar tarafından önceki yayınlarda makroskobik olarak ST1 ve ST2 olarak sınıflandırılmış seramik hamuru ile üretilmiştir³. Daha sonraki yıllarda Lyon Laboratuvarları 'nda yapılan kimyasal analizler sonucunda bunların aynı kil grubuna ait oldukları anlaşılmış ve "Lykia kaolinli kili" (*pate lycienne kaolinique*) adı altında tek bir gruba toplanmışlardır⁴ (Resim 2).



Res. 2. Petrografik Araştırma Sonucunda Olası Kil Yataklarının Coğrafi Haritadaki Yeri (Pellocek *et al.* 2017 Lev. 7)

² Waksman – Lemaitre 2010, 781-790; Lemaitre *et al.* 2013, 189-212; Pellocek *et al.* 2017, 241-267.

³ Tanım için bk. Yener-Marksteiner 2007a, 265. Kırmızımsı sarı ve tonlarında görülen hamur beyaz, siyah ve kırmızı renkte katkı malzemesi içerir, mika çok ender veya hiç görülmez. Kaplar genelde ince cidarlı ve yüksek derecede fırınlanmıştır. Üzerleri sulu hamur substanzlı kil astar ile astarlanmış ve kimi zamanda geniş fırça ile ayrıca süslenmişlerdir.

⁴ Waksman – Lemaitre 2010, 781-790, Lemaitre *et al.* 2013, 193-200.

Limyra 'da yerel-yöresel olarak sınıflandırılmış pişmiş toprak sofa kapları ve yapı seramiklerinden 2008 yılında bir pilot proje için alınan toplam 41 örneğe Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından uygulanan ince kesit petrografik analizler, bu seramiklerin üretildikleri kilin ham madde yataklarının Limyra 'nın doğusundaki Alakır Çayı yatağının kuzey ve güneydoğusundaki bölgede aranması gerektiğini göstermiştir⁵. Ham maddesi Doğu Lykia 'dan elde edilen bu üretimin tek bir ana merkezi olabileceği gibi bölgeye dağılmış küçük seramik atölyelerinin olması da olasıdır. Ince kesit petrografik analiz sonuçları sofa, mutfak ve günlük kullanım kaplarının *Lim-Diroit* olarak adlandırılan ana grup altında toplandığını gösterirken, çatı kiremiti, duvar çivisi ve hypokaust sütunlarına ait diskler gibi yapı seramiklerinin *Lim-Chert* olarak adlandırılan farklı bir petrografik gruba ait olduklarını ortaya çıkartmıştır. Petrografik analizlerde Lim-Diroit ana grubunun *Lim-Ditroit-1* olarak adlandırılan alt grubu için verilen hamur özelliklerinin tanımı, önceki yayınlarda pişirme-ısıtma kaplarının *ST1* ve "*pate lycienne kaolinitique*" olarak tanımlanan hamur grupları ile örtüşmektedir⁶.

Bu bağlamda analiz edilen parçalar içerisinde *Lim-Ditroit 2. ve 3* alt grubu, kase, tabak, testi gibi softa kaplarından oluşurken, *Lim-Ditroit 1* 'in temsilcilerinin mortarium ve pithos gibi mutfak ve saklama kaplarından oluşması şaşırtıcı görünmemektedir⁷. Roma Dönemi yöresel-yerel sofa kaplarının değerlendirildiği bir başka çalışma içerisinde, özellikle içme kaplarında görülen ve *Hamur B* grubu olarak tanımlanan hamur grubu da olasılıkla bu gruba dâhil edilebilir⁸. Bu savın doğru olup olmadığını ve şimdiye kadar değişik adlar altında toplanan bu hamur gruplarının tek bir grup altında toplanıp toplanamayacağını, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından tamamlanması beklenen doğabilimsel araştırmaların sonuçları⁹ veya bölgede yapılacak geniş kapsamlı doğabilimsel araştırmalar gösterecektir.

Hellenistik ve Hellenistik öncesi pişirme kaplarının hamur özelliğinin burada verilen örneklerden gözle görülür şekilde farklı olması, olasılıkla Augustus-Tiberius döneminden itibaren seramik üretiminde bir yenilenme olduğunu ve kil yatağınının değiştirildiğini düşündürse de bu görüş ancak ileride yapılacak karşılaştırmalı doğabilimsel analizler ve jeolojik survey ile kesinlik kazanabilir. Şimdiye kadarki veriler ışığında, Doğu Lykia üretimi olarak genel bir çatı altında toplanabilecek bu ince cidarlı, çoğunlukla okside ortamda ve yüksek derecede fırınlanmış pişirme-ısıtma kapları, sadece Batı Lykia 'ya değil, bilinen nadir örneklerin de işaret ettiği gibi, bölge dışına da ihraç edilmiş olmalıdırlar¹⁰.

II. Tencere ve Güveçler:

II. 1. Augustus/ Tiberus dönemi – MS II. Yüzyılın İlk Yarı

II. 1. 1. Buluntu Konteksti: (Resim 1) Batı Şehir Erken Roma M11 duvarı, WS-9S1-S2.

⁵ Pellocek *et al.* 2017, 246-247, Resim 7.

⁶ Krş. Pellocek *et al.* 2017, 241-267; Yener Marksteiner Studien zum kaiserzeitlichen Tafelgeschirr aus Limyra (baskıda).

⁷ Pellocek *et al.* 2017, 250-252.

⁸ Yener-Marksteiner, *Studien zum kaiserzeitlichen Tafelgeschirr aus Limyra* (baskıda).

⁹ 2014 yılında bu amaçla çok sayıda seramik örneği alınmış ve inceleme için Viyana 'ya getirilmiştir, doğabilimsel analizlerin en kısa zamanda yapılması umut edilmektedir.

¹⁰ Vroom 2004, 300 dn. 344; Yener-Marksteiner 2009, 230, dn. 29.

Limyra'daki buluntu komplekslerinden ilki Batı Şehir olarak tanımlanan alanda yer almaktadır. Geç Antik sur duvarları ile Klasik dönem sur duvarı arasında 2002-2005 yıllarında yapılmış kazılar esnasında¹¹ Klasik dönem sur duvarının yaklaşık 1,50 m güneyinde, doğu-batı yönünde uzanan bir duvar, kaliteli yapım tekniği ile dikkati çekmiş, duvarın yapım tarihi ve işlevini belirlemek amacı ile bu alanda 2002-2003 yıllarında iki sondaj açılmıştır. Bu kazılarda, Limyra'nın şimdiye kadarki arkeolojik kazı alanı içerisinde, ilk defa tahrip görmemiş Erken İmparatorluk dönemi katmanlarına rastlanmıştır¹².

M11 olarak adlandırılan duvarın temel çukur kazısında ele geçen buluntu malzemesi, duvarın yapımı için MÖ I. yüzyılın son yılları ile – MS I. yüzyılın ilk çeyreğini verirken, Klasik sur duvarı ile M11 duvarı arasındaki dar alanın MS II. yüzyılın ilk yarısına kadar atık alanı olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir¹³. Seramik malzeme içerisinde çok sayıda iyi korunmuş ve/veya tamamlanabilen seramiklerin bulunması bu buluntuların alandaki birincil atık olduğuna işaret etmektedir.

II. 1. 2. Augustus Dönemi'nden II. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Görülen Ana Tipler:

Bu buluntu kompleksinden ele geçen pişirme kaplarını, tencere tipinde derin kaplar ve güveç tipinde sığ kaplar olmak üzere iki ayrı grupta toplamak mümkündür. Eğer ele geçen sadece küçük ağız parçaları, kulplar ve dipler ise bu iki tipi birbirinden ayırt etmek neredeyse mümkün olmamaktadır. Tüm Lykia'da olduğu gibi Limyra'da da çok sık görülen bu tip pişirme-ısıtma kaplarının örnekleri daha önce Batı Şehir kazılarının Geç Antik Çağ kontektlerinin buluntuları arasında sunulmuş ve yazar tarafından Tip1 olarak sınıflandırılmıştır¹⁴.

Güveç tip 1a:

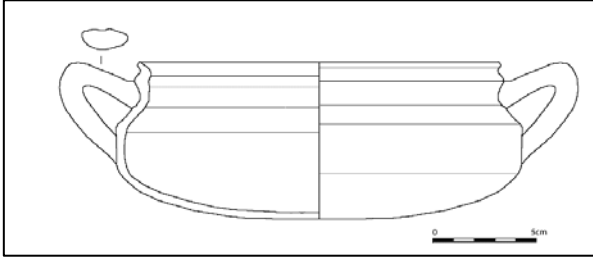
Bu buluntu grubu içerisinde güveç tipindeki kapların en iyi örneklerinden birini temsil eden Inv. Nr. Li03-9S1-630-01 (Foto 1), neredeyse tam olarak ele geçmiş ve restorasyon ile tamamlanmıştır. Bu tip güveçlerin en karakteristik özelliği S-formu veren ağız profilleridir. Ağız genişlikleri 14-24 cm arasında değişirken, Limyra'da şimdiye kadar bulunan kapların çoğunluğunun ağız genişliği ortalama 18 cm, derinlikleri ise 7-10 cm arasındadır. Küçük dudak altındaki ilk boğumdan başlayan ve profilde V- formu veren kulplar, dikey olarak yerleştirilmelerine rağmen, yatay tutamaç şeklinde kavranırlar. Kulpların yatay kesitleri oval, üst yüzeyleri yivlidir. Kabın en geniş kısmı, kulpların alt gövdeye oturduğu kısımdır. Buradan bir dirsek ile kabın dip kısmına konkav bir geçiş oluşur. Kabın kulp altındaki dirsekten sonra başlayan alt bölgesi ile ağız genişliği hemen hemen aynı orandadır. Merkeze doğru düzleşen dipler ise, ağız genişliğinin yarısı ölçüdedir. Diplerde görülen yanık izleri bu kapların belli bir mesafeden ateşle doğrudan temas ettiğine işaret eder. Kap formu genel görünümünde sığ, yayvan ve zariftir. Daha önceki yayınlarda Limyra güney kapısı kazılarının Geç Antik-Erken Doğu Roma kontektlerinde erken dönem buluntusu olarak sunulurken, Tip 1 olarak

¹¹ Marksteiner 2003,55-68; Konecny – Marksteiner 2004, 167-180; 2007, 15-28; Yener-Marksteiner 2012, 371-386. Limyra'nın Hellenistik Dönem öncesi yerleşim tarihine ışık tutan stratigrafik kazıların bütünsel yayını Th. Marksteiner'in vefatı ile aksamıştır. Yeniden gündeme getirilen yayın çalışmalarının Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından sonuçlandırılması beklenmektedir.

¹² Roma İmparatorluk Dönemi katmanlarına bu alanda ender rastlanmasına dair düşünceler için bk. Marksteiner 2012, 206; Yener-Marksteiner, *Studien zum kaisertzeitlichen Tafelgeschirr aus Limyra* (baskıda).

¹³ Yener-Marksteiner, *Studien zum kaisertzeitlichen Tafelgeschirr aus Limyra* (baskıda).

¹⁴ Yener-Marksteiner 2007a, 265; vgl. Lemaitre 2007, Pl.5, Nr. 5; Lemaitre *et al.* 2013, LCY80.



Çizim 1. *InvNr. Li02_9S-649-01*
(S. Baybo – B. Yener-Marksteiner)



Foto. 1. *InvNr. Li02_9S-649-01*
(M. Güngör)

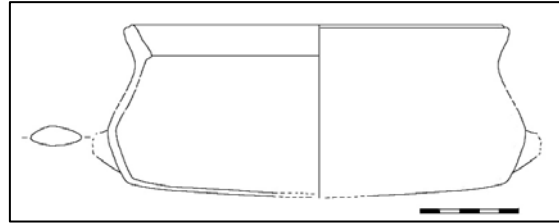
sınıflandırılmış ve I/ II. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹⁵.

Tarih: MS I. yüzyıl.

Krş. Kyaneai: Mader 1998, abb. 37, 59; Limyra: Yener-Marksteiner 2007a, Typ 1, C49; Lemaitre 2007, Pl. 5, Nr. 5; Rhodiapolis: Fırıncı 2010, GII, Kat. No. 119, Patara.

Güveç tipi 1b:

Bu tip güveçleri bir öncekinden ayıran ilk özellik ağız ve gövdenin profilde daha kıvrımsız olması ve ağzın iç kısmının içe doğru iyice uzayarak, kapak yatağının kabın derinine kaymasıdır. Ağız genişlikleri 13-20 cm arası değişirken, ortalama ağız genişliği 18 cm, derinlik ise 7 ile 10 cm arasındadır. Kabın üst yarısı alt yarısına göre daha uzundur. Kulpların pozisyonu ve profilleri ağız ve alt gövdelerin korunmuş olan kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla Güveç Tipi 1a ile benzer şekildedir. Ne yazık ki şimdiye kadar bu tipe ait tam bir kap ele geçmemiş veya tamamlanamamıştır. Dikey karşılıklı kulplar ağzın hemen altından başlar ve alt gövdedeki ilk dirseğin altında biter. Bilinen benzerleri kulpların C- biçiminde profile sahip olduğunu, yatay kesitinde oval üst kısımlarının ise yivli olduğunu gösterir¹⁶. Form genel görünümünde dikdörtgenimsi, basık ve Güveç 1 a'ya göre daha hacimseldir.



Çizim 2. *InvNr. Li02-237-11-32-50*
(S. Baybo – B. Yener-Marksteiner)

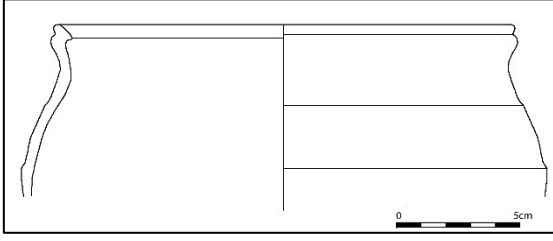
Buluntu kompleksinin kendi içindeki göreceli tarihlenmesi bu tipin, Tip 1a'ya göre daha yeni bir tip olduğunu ve olasılıkla MS I. yüzyılın ortasından itibaren her iki tipin de yanyana kullanım gördüğünü düşündürür. Bu savın sağlaması ancak ileride MS I. yüzyıla ait tahrip olmamış buluntu kompleksleri ile karşılaşıldığında gerçekleşecektir. Benzerleri ve varyasyonları hemen hemen tüm Lykia'dan bilinmektedir.

Tarih: MS I. yüzyıl.

Krş. Patara: Özdemir 2009, GÜ IV, 5 Kat. No. 194; Letoon: Lemaitre *et al.* LYC17, LYC 43; Ksanthos: Pellegrino 2004, Resim 15, 16; Kyaneai: Mader 1998, abb. 37, 68; Bonda-Yalakbaşı: Yener-Marksteiner 2007b, Resim 8, 7; Limyra: Lemaitre *et al.* 2013, LCY80; Rhodiapolis: Fırıncı 2010, GII, Kat. No: 120-121.

¹⁵ Yener-Marksteiner 2007a, 265-266, C49. Krş. Lemaitre 2007, Pl. 5, Nr. 5.

¹⁶ Krş. Lemaitre *et al.* Lev.6, LYC 43 ve 80.



Çizim 3. *InvNr.Li03-630-13*
(S. Baybo – B. Yener-Marksteiner)

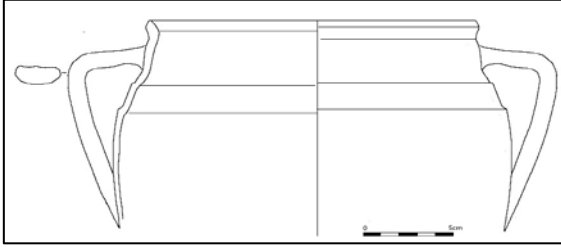
Tencere Tip 1a:

Bu tencere tipi, Güveç 1a tipinin, derin tencere tipi olarak sınıflandırılabilir. Ağız profili S-formunu korurken kabın ağız kısmından gövde kısmına geçiş uzar. Dikey kulplu ve hafif bombeli merkeze doğru düzleşen dipler ile tamamlanabilirler. Dikey kulpların yatay kesiti oval, üst kısımları da güveçlerde olduğu gibi yivlidir. Ağız genişliği 14-18 cm arasında

değişmektedir. Şimdiye kadar tam olarak ele geçen örnek bulunmasa da derinlikleri tahminen 10 ile 15 cm arasında hesaplanabilmektedir. Formun genel görünümü derin, hafif küresel ve karşılıklı dikey kulpludur.

Tarih: MS I. yüzyıl.

Krş. Kyaneai: Mader 1996, abb. 31, 60-61.



Çizim 4. *InvNr.Li02-265-150*
(S. Baybo – B. Yener-Marksteiner)

Tencere Tip 1a/b:

Bu tencere tipi ağız 1a ile 1b arasında bir geçiş tipi olarak görülebilir. 1a gibi ağız bölgesi kısa, profili ise daha hafif bir S-formu gösterir. Gövde daha diktir ve bu özelliği ile 1b'ye daha yakındır. İlerdeki çalışmalar 1a/b tipini bir ara grup sınıflandırmasından çıkartmada yardımcı olabilir. Gövdenin uzamasına orantılı

olarak kulpların da uzayarak, bir Γ - formu kazandığı görülür. Genel görüntüsü derin gövdeli, hafif karınlı, karşılıklı dikey kulpludur. Ağız genişliği ortalama 16-18 cm arasındadır.

Tarih: MS I. yüzyıl – II. yüzyıl.

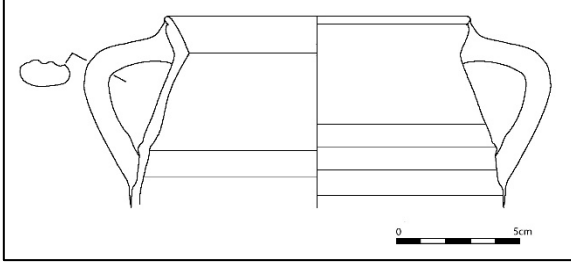
Krş. Letoon: Lemaitre *et al.* LYC15; Bonda-Yalakbaşı, Yener-Marksteiner 2007b, Resim 8, 8; Kyaneai: Mader 1996, abb. 31, 62.

Tencere Tip 1b:

Bu gruba ait tencere örnekleri daha önce Limyra'da Geç Antik-Erken Doğu Roma kontekstlerine ait seramik buluntular içerisinde erken seramik örnekleri olarak tanıtılmış ve Tip 2 olarak sınıflandırılmıştır¹⁷. Güveç 1b'nin tencere tipi olarak yorumlanabilecek olan bu tipin, ağız profilinin eğik iç kısmı 1b tipindeki güveç gibi uzundur ve kapak çıkıntısı kabın daha derininde yer alır. Gövde ise Tencere Tip 1a'ya göre daha dikleşir. Kulplar uzayan gövdeye orantılı olarak ağız hizasına daha yakın oturtulmuşlardır. Kulplarda belirgin bir değişiklik gözlenmez. Ağız genişlikleri 12 ile 20 cm arasında değişir. Genel görünümünde, dik gövdeli, derin ve karşılıklı dikey kulplu torba formundadır.

Bu tip tencerelerin, Güveç Tip 1b gibi MS I. yüzyıl sonlarından başlayarak MS II. yüzyıl boyunca standart tencere tipi olarak görülürler.

¹⁷ Yener-Marksteiner 2007a, 265.

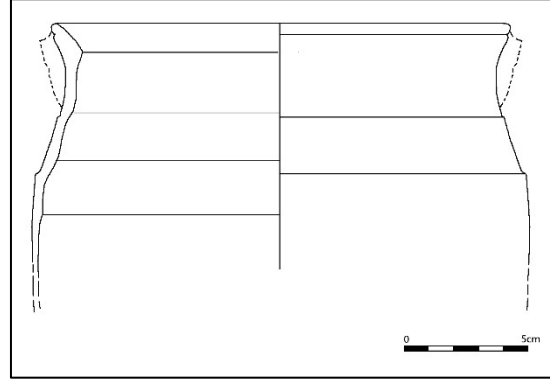


Çizim 5. InvNr.Li-08-137-01

(K. Güler)

Tarih. MS I. yüzyıl sonu – II. yüzyıl.

Krş. Kyaneai: Mader 1996, abb. 31, 59; Yılmaz 2008, 142-144; Ksanthos: Pellegrino 2004, Resim 15, 16; Letoon; Lemaitre *et al.* 2013; LYC15; Walkman – Lemaitre 2012, Resim 3, 5-8; Limyra: Lemaitre 2007, Resim. 5, 8-10 Yener-Marksteiner 2007a, C50-53.



Çizim 6. InvNr.Li03-630-06

II. 2. MS II. Yüzyılın İkinci Yarısı – III. Yüzyıl Ortası:

II. 2. 1. Buluntu Konteksti: TT-I; Tiyatro hamamı yapım evresi ve dış yapı dolgusu.

1995-1997 çalışmalarında kısmen ortaya çıkartılan Antik Tiyatro yapısının hemen batısındaki yapı kompleksinin kazılarına 2007-2010 yıllarında devam edilmiş ve yapının bir hamam kompleksine ait olduğu anlaşılmıştır¹⁸. Kompleks V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ikinci kullanım evresinde, hamam olarak işlevini kaybetmiştir. Yapının güney dış duvarı boyunca yapılan kazı çalışmalarında, yaklaşık bir metre kalınlığında ve nerdeyse tamamen seramikten oluşan bir dolgu tabakası ile karşılaşmıştır. Her ne kadar dolgu katmanının doğu kesitinin üst tabakaları Geç Antik - Erken Doğu Roma dönemindeki ikinci kullanım döneminde kısmen tahrip edilmişse de, katmanın batı kısmı ve alt tabaklarından ele geçen malzeme homojen olup, III. yüzyılın II. çeyreğini *terminus post quem* olarak verir.

II. yüzyılın ikinci yarısı ile III. yüzyılın ortasındaki zaman dilimine ait malzeme içeren bu homojen ikincil atık alanının tek bir seferde doldurulduğuna işaret etmektedir¹⁹. Hamam kompleksinin dışında kalan bu alanın doldurulması, hamamın inşası ile bağlantılı olmalıdır.

II. 2. 2. MS II. Yüzyılın İkinci Yarısından III. Yüzyılın Ortasına Kadar Görülen Ana Tipler

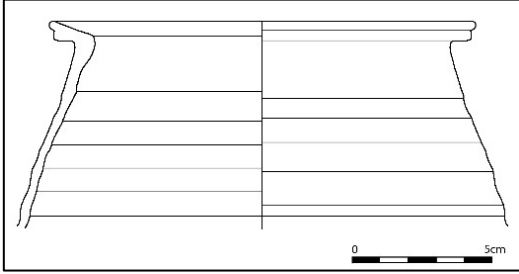
Bu zaman dilimi buluntu grubu içerisinde II. yüzyılın standart Tencere tipi 1b görülmeye devam ederken pişirme-ısıtma kapları repertuarında bir zenginleşme fark edilir. Bu dönemde standart tip olarak görülen hafif karınlı, derin ve torba biçimli bu tencereler, Doğu Akdeniz bölgesindeki yaygın tencere modasını Lykia takipçileridir.

¹⁸ Schuh 2012a, 287-295; Schuh 2012b, 161-167.

¹⁹ Tiyatro Hamamının yayın planları devam etmektedir. Yapının dış güney dolgusundan ele geçen sofa kapları için. Bk. Yener-Marksteiner (baskıda).

Tencere tipi 2a

Ağız dış tarafında keskin çift profilli, iç kısmında ise hafif yatay olarak içe eğiktir. Hemen ağız altından başlayan dikey kulpların üst kısımları yivli, yatay kesitleri ovaldır. Ağız çapları genelde 13 ile 22



Çizim 7. InvNr.Li-10-362-01.

cm arasındadır. Bu tencere tipi, Tencere 1b'den 3a'ya geçiş tipi olarak yorumlanabilir.

Patara'dan ele geçen 21 cm ağız genişliği veren tam bir örnek, 25 cm derinliğe sahiptir²⁰. Limyra'dan yayınlanmış bir tencere örneği Tip 3 olarak sınıflandırılmış ve genel olarak Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir²¹. Genel görünüşleri derin, hafif karınlı, karşılıklı dikey kulplu torba formundadır. Dipler diğer tiplerde de olduğu gibi

hafif yuvarlatılmıştır.

Tarih: MS II. yüzyılın ikinci yarısı.

Krş. Kyaneai: Mader 1996, abb. 31, 82; Yılmaz 2008, No. 152; Letoon: Lemaitre *et al.* 2013, LYC 19; Özdemir 2009, TE II, 1 Kat no. 249; Korkut 2007c, 152 Res. 2, 9 = Korkut 2007 a, 210, No. 30; Limyra: Yener-Marksteiner 2007a, C 54-56, Typ 3; Lemaitre 2007, Pl. 5, N0. 2 und No. 5; Lemaitre *et al.* 2013, LYC 74; Rhodiapolis TN, II, 1, Kat no. 81; Letoon: Badie *et al.* 2004, Resim 1, 12.

Tencere 2b / Güveç tipi 2:

Bu tip kapları bir öncekinden ayıran en belirgin özellik ağzın dışa doğru profilsiz ve yuvarlatılmış olmasıdır. Bu tip ağız ve üst gövde profilleri karşılıklı dikey kulplu tencerelerde görüldüğü gibi yatay veya dikey kulplu derin güveçlerde de görülür²². Kabın üst bölümüne ait kulpsuz parçalardan bu ayrımı yapmak mümkün değildir. Limyra'da şimdiye kadar bulunan bu tip ağız profilli kapların, ağız genişlikleri 12 ile 18 cm arasında değişir. Özellikle ağız çapı 10 cm ve altında olan küçük ebatlı kapların pişirmeden çok ısıtma ve/veya yeme-içme için kullanılmış oldukları düşünülebilir²³. Burada iki küçük boyutlu örneğinin gösterildiği tencereler, genel görünüşlerinde derin, hafif karınlı ve karşılıklı dikey kulpludurlar. Yayınlı Limyra örnekleri, buluntu kontekstleri ve kentlin seramik tipokronolojisinin az bilinmesi nedeniyle V-VII. yüzyıl arasına tarihlenmiştir²⁴. Elbette ki bu tür pratik ve basit bir kap formunun detayda farklılık göstererek (mesela ağzın eğik değil, yatay olması gibi) bu dönemde de üretilmiş olması olasıdır. Ancak son yıllardaki veriler bu tür kapların, Limyra'da ilk olarak II. yüzyılın sonları ve III. yüzyılın başında mutfak seramiği repertuarına girdiğini gösterir, elde edilen bu veri diğer Doğu Akdeniz buluntuları ile de örtüşmektedir²⁵.

²⁰ Özdemir no 249 krş. Korkut 2007a, no 30 (derinlik 22,5 cm ağız genişliği 21,2 cm).

²¹ Yener-Marksteiner 2007a, 265-266, Resim 21 C 54-56.

²² Benzer güveçler bu dönemde tüm Doğu Akdeniz bölgesinde görülür. Lykia'da Foca ithali bu tip güveçler için bk. Lemaitre *et al.* 2013, 205-206, Res. 14-15; ayrıca Lykia için krş. Lemaitre – Elaigne – Alary 2004, Fig. 26, 2; Özdemir 2009, GÜI, I-6 Kat no. 170-175.

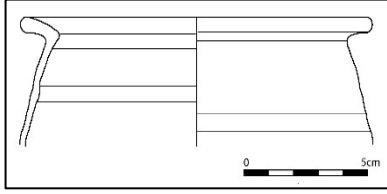
²³ Fırıncı 2010, Kat. No: 5, Grup No: TN I, 1.

²⁴ Eisenmenger 2003, 193-196; Marksteiner-Yener 2007, 266.

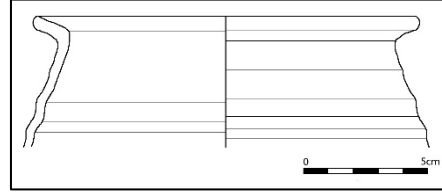
²⁵ Krş. Ladstätter 2005, K795 diğer kaynakça ile beraber.

Tarih: II. yüzyılın ikinci yarısı / III. yüzyıl.

Krş. Tencere: Limyra: Mader 2003, 99 Lev. 70; Lemaitre 2007, Resim 6, 6; Eisenmenger 2003, 109-110; Marksteiner-Yener 2007, C78-80; Lemaitre *et al.* 2013, LYC 96; Ksanthos: Lemaitre *et al.* 2013,



Çizim 8. *InvNr.Li-08137-07*



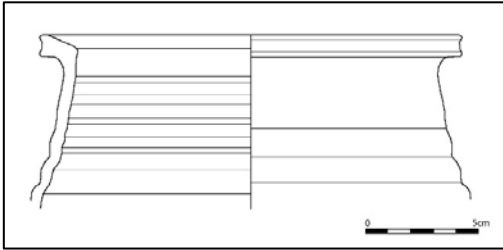
Çizim 9. *InvNr.Li-08-172-10*

LYC 125; Letoon: Lemaitre – Elaigne – Alary 2004, Fig. 26, 2; Patara: Korkut 2007b, Kat no. 216; Özdemir 2009, TEI,6-7 Kat no. 245-246; Rhodiapolis; Fırıncı 2010, TNI,1, Katno 1-7. Arykanda: Yaman 2017, Levha 3, 9.

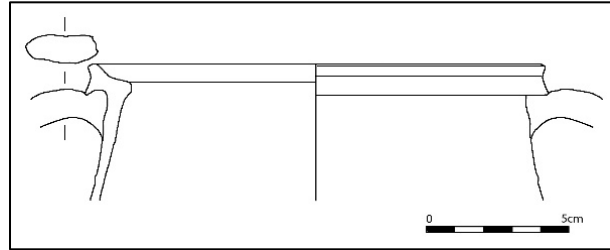
Güveç: Patara: Özdemir: Kat. No: 170-175; Grup No: GÜ I,1-6; Korkut – Grosche 2007, 237, Letoon: Lemaitre – Elaigne – Alary 2004, Fig. 26,1.

Tencere Tip 3a:

Kenarının kalınlaşması ile oluşan dikdörtgenimsi ağız profilli tencereler, Tencere tipi 2a'nın bir sonraki varyasyonu olarak görülebilir. Bu tipin buluntu kompleksi WS9S1-S2'de görülmemesi erken II. yüzyılın ikinci yarısından sonra olasılıkla da III. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış olacağına işaret eder. TT-I evresindeki buluntu kompleksinde görülmesine rağmen Tencere tipi 2 ye göre azınlıkta olması parlak döneminin III. yüzyılın ikinci yarısından sonra başladığı olasılığını düşündürür. Form gelişimi açısından ağız profilinin zamanla kalınlaştığı ve ağız yivlerinin arasının açıldığı gözlenmiştir. Bu gelişim bir sonraki zaman diliminde ilk defa görülen Tencere tipi 3b'de açıkça görülür. Ağız genişlikleri 13 ile 21 cm arasında değişiklik göstermektedir. Limyra'dan neredeyse tam olarak ele geçmiş bir örneğin de gösterdiği gibi genel görünümüleri derin, ovalimsi alt bölümü yivli lgövdeli ve karşılıklı dikey kulpludur²⁶. Kulplar yatay kesitte oval, üst kısımları yivlidir.



Çizim 10: *InvNr.Li-08-Q18-137-17*



Çizim 11. *InvNr.Li-07-99-06*

Tarih: MS III. yüzyıl.

Krş. Ksanthos: Pellegriono 2007, 18,3; Arkanda: Yaman 2017 Resim 4, 13; Limyra: Lemaitre 2007 Pl. 6, 1-5 Yener-Marksteiner 2007a, C 56-59; Lemaitre *et al.* 2013, LYC774-75; Rhodiapolis: Fırıncı TNII, 1, Kat no. 83 – 87, Patara: Şen 2017, Type 2, Nr. 509-523; Kyaneai: Mader 1998, Resim 36, 46 Rückert 2003, Levha 40, 13; Yılmaz 2008, No. 134.

II. 3. MS III. Yüzyılın İkinci Yarısı – V. Yüzyılın İlk Yarısı:

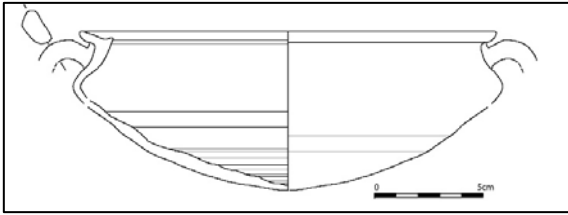
²⁶ Götter, Heroon Herrscher in Lykien (München 1990) 217, Nr. 161.

II. 3. 1. Buluntu Konteksti: TT- II, Tiyatro hamamının işlevini kaybetmesi, hypocaust üstü dolgu seviyesi

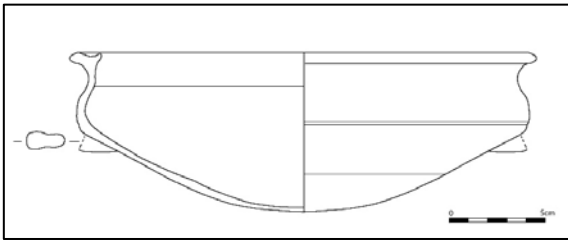
Tiyatro hamamının işlevini kaybetmesi sonrasında alan yeni bir seviye için doldurulmuştur. Hypocaust üstü dolgusu olarak adlandırılan buluntu kompleksi tiyatro hamamının inşasından işlevini yitirişine kadarki zaman dilimine ait olup V. yüzyılın ilk yarısını hamam odalarının doldurulması için terminus ad/ante quem olarak verir. Limyra 'da bu zaman dilimine ait tahrip görmemiş kontekstlere şimdiki kadarki kazı alanı içerisinde pek rastlanmamıştır.

II. 3. 2. MS III. Yüzyılın İkinci Yarısı ile MS V. Yüzyılın İlk Yarısı Arasında Görülen Ana Tipler

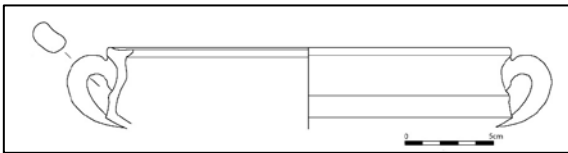
Hamam yapısının hypocaust dolgu seviyesinde ele geçen pişirme-ısıtma kaplarında ilk dikkati çeken kap tiplerinin çeşitliliğidir. Bu elbetteki malzemenin dolgu karakterinden ve kapsadığı uzun zaman dilimi ile doğru orantılı gibi görünse de ilerleyen III. yüzyıl ile beraber sadece pişirme kaplarında değil, seramik malzemenin genelinde de bir çeşitlilik dikkati çeker. Gelecekteki homojen buluntu kompleksleri bu zaman dilimine ait kapların tipokronolojisini daha keskin hatlara oturtacaktır. Bu dönemde tencere tipi 3a, 2b ve güveç tipi 2 görülmeye devam ederken, buluntu kompleksi WS9S1-S2 ve TTI 'de görülen tencere ve güveç tipi 1 ile tencere tipi 2a 'nın sayısında gözle görülür bir azalma fark edilir²⁷.



Çizim 12. InvNr.Li-07-018-10



Çizim 13. InvNr.Li-07-014-03



Çizim 14. InvNr.Li-09-231-3

Güveç tip 3a - c

Bu güveç tipi ele geçen iyi korunmuş ve tamamlanabilen örnekleri ile buluntu kompleksinin en sık rastlanan güveç tipini temsil eder. Genel görünümde ve bazı detaylarda gösterdikleri bazı değişiklikler nedeniyle A-C olarak alt gruplara ayırmak mümkündür. Bu değişikliklerin tip gelişimi olarak yorumlanması mümkündür. Bu dönemde sıkça gözlenen güveç tipi 3a 'nin ağız kenarı yuvarlak ve hafif yukarı yönelmiştir. Ağız iç kısmı içe doğru eğiktir ve kapak haznelidir. Dikey ve C- profilli, yatay kesitlerinde kare biçimli kulplar, hemen ağız kenarının altından başlar ve gövdenin en keskin yerinde biterler. Ağız çapı 16-22,5 cm arasında değişir. Derinlik ise ortalama 7 cm 'dir. Şematik olarak bakıldığında iki parçadan oluşan kabın 3a ve 3b tipinde alt bölümü, üstüne göre daha uzundur. Genel görünümünde sığ, bikonik, karşılıklı dikey kulplu ve zariftirler. Tip 3a ile 3b arasındaki tek fark, ağız kenarının yatay olmasıdır. Bu

²⁷ Bu tiplerin Arykanda 'da V. yüzyılın ilk yarısında tahrip olmuş Hamam VI buluntu grubu içerisinde görülmesi de bunun bir kanıtıdır. Yaman 2017.

değişim kapak haznesinin kabın iç kısmından dışına yani ağız hizasına kaymasına sebep olmuştur. Güveç tipi 3'ün alt grubu

Tip 3c'de ise bu değişime ek olarak ağız kenarının kalınlaştığı ve genel görünümünde kabın hacimselleşerek, kabalaştığı görülür. Böylece bikonik formunun keskin çizgileri yavaşça kaybolur. Bu değişim Tip 3c güveçleri daha geç bir döneme tarihlendiğine işaret olarak görülebilir. Güveç tip 3'ün hassas tarihlenmesi ancak ilerde IV. yüzyıla ait homojen kontekstler bulunması ile mümkün olabilir. Güveç tip 3'ün Lykia'da şimdiye kadar yayınlanan örnekleri azdır. Rhodiapolis'ten örnekler Kilikia'dan benzerleri ışığında MS I-III. yüzyıla tarihlenmişlerdir²⁸. Arykanda'dan ve Limyra'da olduğu gibi yine bir hamam kompleksinden ele geçmiş bir örnek ise MS V. yüzyılı *terminus ante quem* veya *ad quem* olarak vermektedir.

Tarih: IV. yüzyıl.

Krş. Tip 1a-b: Rhodiapolis: Fırncı 2010, GI, 1 107;

Tip 1c: Limyra: Lemaitre 2007, Lev. 13, 10; Rhodiapolis: Fırncı 2010, GI,1 108; Arykanda: Yaman 2017, Levha 4, 16.

Tencere Tip 3b?

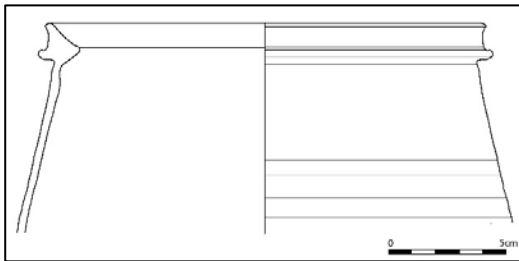
Bu tip olasılıkla IV. yüzyılda da fazla değişiklik görmeden devam eden Tencere 3a tipinin bir sonraki versiyonu olarak yorumlanabilir. Bu tipin 3a'dan en belirgin farkı ağız kenarının kalın ve geniş olup ağzın dış çift profil arasının açık olması ve ağız kenarının daha kalın olmasıdır. Formun genel görünümü 3a ile aynı ancak daha büyük boyutludur. Ağız çapları 18 ile 25 cm arasında değişiklik göstermektedir. Hypocaust üstü dolgu malzemesinde bulunması Tip 3b'nin V. yüzyılın ilk yarısındaki varlığına işaret ederken, Geç Antik Çağ sur duvarlarının V. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen birinci evresine ait temel dolgusunda bu tip tencerelere rastlanmayıp üst katmanlarda görülmesi, Tiyatro Hamamı verileri ile örtüşmez²⁹. Bu nedenle formun ana tip olma özelliği ve tarihlendirilmesi ancak ilerde V. yüzyıla ait homojen buluntu komplekslerinin bulunması ile kesinlik kazanabilir.

Tarih: V. yüzyıl ?

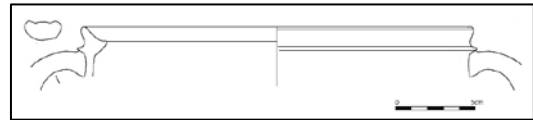
Krş. Ksanthos: Pellegriono 2004, 125, Levha. 2, 10; Rhodiapolis: Fırncı 2010, Grup No: TN III, 3, No. 97 -98; Limyra: Lemaitre 2007, Lev. 13, 8; Yener-Marksteiner 2007a, Lev. 21, C60.

Kyaneai: Mader 1996, Lev. 33, No. 85.

Andriake: Lemaitre – Yener – Marksteiner 2018, A1. 122.



Çizim 15. InvNr-Li07-021-03



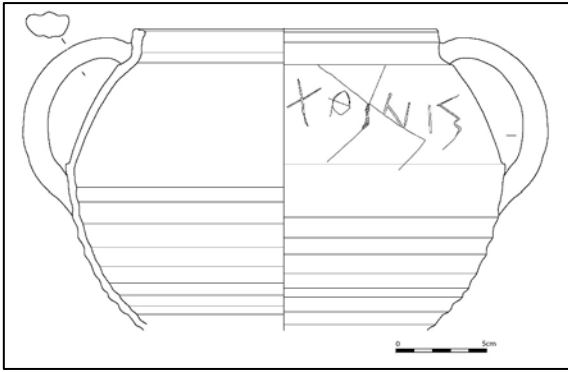
Çizim16. InvNr.Li-10-337-14

²⁸ Fırncı 2010, 33. Ksanthos için verilen örneğin bu tip ile benzerliği tartışmalıdır. Bk. Fırncı 2010, 33, dn.216.

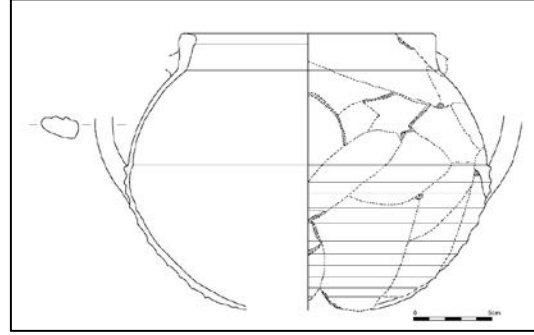
²⁹ Lemaitre 2007, 230.

Tencere Tip 4 (Foto 2 – 3)

Dudaksız yatay ağızlı, dik kısa boyunlu, geniş karınlı, tencere tipine Limyra 'da Tiyatro hamamı kazılarında ilk defa hamamın hypocaust üstü dolgu katmanlarında rastlanır. Şimdiye kadar Lykia 'da görülen benzerleri MS I. yüzyıl ile V. yüzyıl arasında tarihlenmiştir³⁰. Ağızın altından başlayan ve gövdeye birleşen C-profilli karşılıklı dikey kulplar üstü yivli veya yivsiz, yatay kesitle-



Çizim 18. *InvNr.Li-09-266-20*



Çizim 17. *InvNr.Li-07-67-13*

rinde oval veya karemsi olarak görülürler. Ağız çapları 14 ile 21 cm arasında değişir. Derinlikleri ise 15 ile 18 cm arasındadır.

Genel görünümünde küresel gövdeli, kısa boyunlu, derin formlu tencerelerdir. Bu tip tencerelerden birinin üzerinde bulunan tahl için kullanılan antik ölçüm birimi grafitisi, bu tip kapların saklama kabı olarak da kullanılmış olabileceğini göstermektedir³¹.

Tarih: IV. yüzyıl – V. yüzyıl başı.

Krş. Patara Korkut 2007, No. 2, Arykanda:

Yaman 2017, Levha 3,12; Limyra: Lemaitre 2007, Levha 6, 13? Fırıncı 2010, TNI, 7 Kat No: 63-65, 67, Pellegrino 2004, Levha 15, 10, Ksanthos: Lemaitre *et al.* 2013 Fig. 12, LYC 137.



Foto. 2. *InvNr.Li-07-67-13* (R. Hügli, Eklmeler: B.Yener-Marksteiner)

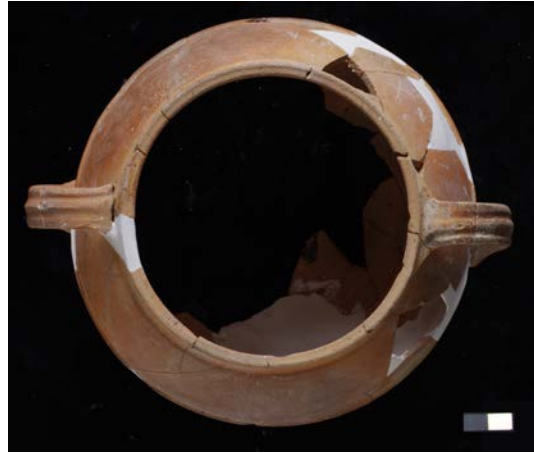


Foto. 3. *InvNr.Li-09-266-20* (@ÖAI/ÖAW/foto R. Hügli, Eklmeler: B.Yener-Marksteiner)

³⁰ Fırıncı 2010, 21.

³¹ Yener-Marksteiner 2013, 88, Resim 7.

II. 4. MS V. Yüzyılın İkinci Yarısı – VII. Yüzyıl

II. 4. 1. Buluntu Kontekstleri: TT-III, Tiyatro hamam alanının kullanım evresi; Batı Şehir Geç Antik-Erken Doğu Roma konut ve dükkânları (1984-86; 2002-2005 kazıları), WS-So3-5, 30/1-36-37.

Limyra’da şimdiye kadar yapılan kazı ve sondajlarda en çok rastlanan ve buluntu grupları en fazla yayınlanmış bu dönem kontekstleridir³². Burada sunulan buluntu komplekslerinin çoğu Batı şehirde, Klasik dönem sur duvarı ve bu sur duvarının güneyindeki alanda bulunmuşlardır. Bu alanda çeşitli yıllarda yapılan kazılarda rastlanan düzensiz planda küçük sokaklarla birbirine bağlanan yoğun yapılaşmanın kalıntıları ortaya çıkartılmıştır³³. Kuzeybatı şehirdeki Roma İmparatorluk Dönemi tiyatro hamamının V. yüzyıl ortasından itibaren işlevini kaybetmesinin ardından, yapılan onarım ve eklemelerle kullanılmaya devam edilmiştir. İşlevinin tam olarak bilinmediği bu kullanım evresine (TT III) ait katmanlarda, *in situ* olarak ele geçen, bütünüyle korunmuş amfora ve büyük saklama kaplarının yanı sıra çeşitli üretim artıklarının varlığı, yapının ticari bir karakter taşıdığını düşündürürken, alandan ele geçen çok sayıdaki hristiyanlık simgeli sofrta kapları, hacı şişeleri ve amuletler, özellikle de örneğine nadir rastlanan kaliteli bir hacı matarası ve kiliseye ait yapı öğelerinin yanı sıra, oda IV’te bulunan insan boyundan büyük bir figürün tasvir edildiği fresko, yapının dinsel veya dine yönelik bir işlevi olabileceğini gösterir niteliktedir³⁴. Bu kullanım evresi; yapılara uygulanan tadilatlar, yeni eklemeler ve taban seviyeleri ile arkeolojik olarak VII. yüzyıl sonundan VIII. yüzyıla kadar yoğun olarak takip edilebilmektedir. Seramik buluntuların varlığı küçük çapta da olsa alanın VIII.-X. yüzyıllarda da kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

II. 4. 2. MS V. Yüzyılın İkinci Yarısı/VI. Yüzyıl – VII. Yüzyıl Arasında Görülen Ana Tipler

MS V. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve VII. yüzyıl sonundan VIII. yüzyılın başına kadar yoğun buluntularla devam eden bu kullanım evresinden ele geçen seramik buluntular mutfak kaplarında dolayısıyla da pişirme-ısıtma kaplarında da çeşitliliğin azaldığına işaret eder. Seramik repertuarının genelinde görülen daralma, tencere tipinde de kendini gösterir. Her ne kadar tencere tipi 3c ve 4 görülmeye devam etse ve ana tip özelliği göstermeyen diğer tencere ağız profillerine rastlansa da, bu dönem için standart tip olarak verilebilecek tek örnek burada tencere tipi 5 olarak sunulan pişirme-ısıtma kabıdır.

Tencere Tip 5a-b (Foto 4)

Yatay ağız kenarı üçgen bir profil verir. Ağız kenarının hemen altından başlayan ve yaklaşık olarak gövdenin orta kısmında biten C- profilli kulpları yatay kesitinde kare ve çoğunlukla yivlidirler. Genel görünimleri derin, karınlı ve karşılıklı dikey kulpludur. Ağız profilinin üçgen formu Tencere tipi 5b alt grubunda iyice belirginleşir. Kalın fırça ile dış ve iç yüzlerin boyanmış olduğu örnekler mevcuttur³⁵.

Daha geç olan 5b tipi tencerelerinde oksijensiz ortamda üretilmiş gri renkli örneklere sıkça rastlanmaya başlanır. Tencere tipi 5b, Limyra’da VI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak tüm VII. yüzyıl

³² Eisenmenger 193-196; Vroom 2004, 281-330; Lemaitre 2007, 197-235; Yener-Marksteiner 2007a, 249-251; 2009, 22-252.

³³ Marksteiner 2007, 171-198; Konecny – Marksteiner 2007, 15-28; 2012, 206-207.

³⁴ Yener-Marksteiner 2016, 185-203.

³⁵ Krş. Yener-Marksteiner 2009, 230, Res. 9, Lev. 4, 29-30.

boyunca standart tencere tipi olarak görülür. Gri hamur renkli, yüksek derecede ve oksijensiz ortamda fırınlanmış, metalik tınlı ve keskin üçgen ağız profilli tencereler bu tipin son örneklerini temsil ederler. Ağız çapları 14 ile 24 cm arasında değişmekte, ortalama 18 cm'dir. Derinlikleri 15-18 cm arasındadır. Bu tipin kulplarının şimdiye kadar bulunan örneklerine dayanarak yatay kesitlerinin istisnasız kare, üst kısımlarının ise düz olduğu söylenebilir.

Tarih: 5a: MS V. yüzyılın sonu/ VI. yüzyılın ilk yarısı.

5b. VI. yüzyılın ikinci yarısı.

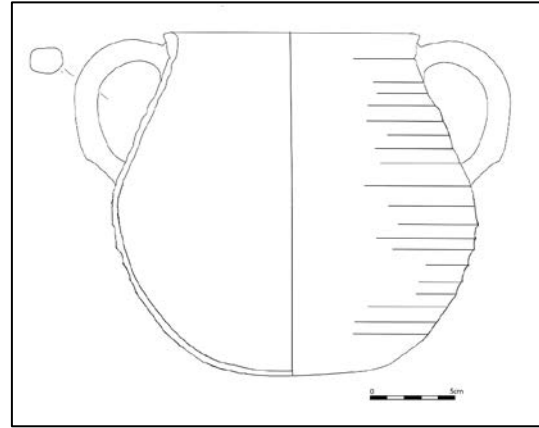
Krş. Limyra: Vroom 2004,297 Fig. 4, 1-2; Yener-Marksteiner 2007a, Lev. 21, C65-64; Lev. 22, C66 Yener-Marksteiner 2009, K23-28; Lemaitre 2007, Lev. 13, 2-5; Rhodiapolis: Fırıncı TN1, 2; Kat no. 33-38; Kyaneai: Mader 1996, Krug Typ 5, 121-122; 205-109; Yılmaz 2008, No. 148-149; Andriake: Lemaitre *et al.* LYC46, 195 Fig. 5.

Patara: Özdemir 2009, TE V, 1, Kat no. 265-267; Korkut 2007c, Nr. 4; Andriake: Lemaitre – Yener-Marksteiner 2018, 265, A1. 119.

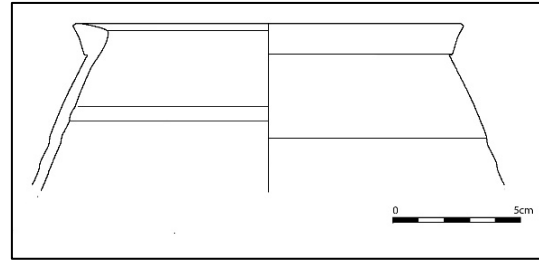
Değerlendirme

Materyal kültürün temsilcisi olarak pişmiş toprak kaplar, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel soruları cevaplama ve değişimlere ışık tutma konusunda önemli bir rol oynar. Bu değerlendirmeye ilk adım öncelikle kullanılan kapların diakronik tiyolojilerinin bilinmesi ile atılabilir. Her ne kadar ithal mallardan, dolayısıyla da zamanın zevk ve modasından etkilenseler de pişirme-ısıtma kapları, işlevleri gereği yerel-yöresel tüketim ihtiyacına, dolayısıyla da yeme içme kültürüne bağlı geleneksel bir karaktere sahiptir. Bu özelliği ile yerel-yöresel üretimlerin özellikle de mutfak seramiklerinin ait oldukları bölgesel kontekst ve buluntu grubu içerisindeki değerlendirmeleri ve kapların form gelişimindeki diakronik değişimlerini gözlemek ise uzun arkeolojik çalışmalarla oluşan bir birikim süreci gerektirir.

Limyra'dan şimdiye kadar elde edilen verilerle ana tipleri ve kronolojieri bu makalede genel olarak verilmeye çalışılan Doğu Lykia pişirme-ısıtma kaplarının diakronik değişimlerine bakıldığında, Roma İmparatorluk Dönemi'nden Erken Doğu Roma Dönemi'ne doğru, kap boyutlarında bir büyüme olduğu görülür. Yine bu genel gözlem içerisinde MS II/III. yüzyıldan itibaren hem yerel hem ithal mutfak



Çizim 19. *InvNr.Li02-90-224*
(B. Yener-Marksteiner 2009, Lev.3, 23)



Çizim 20. *InvNr.Li-09-238-5*



Foto. 4. *InvNr.Li03-90-224*
(B. Yener-Marksteiner 2009, Res. 8, K23)

kap form ve tiplerinde bir zenginleşme, bunun karşısında ise VI./VII. yüzyıldan itibaren repertuarda bir daralma gözlenir. Bu dönemde burada tencere tipi 5 olarak sınıflandırılan derin ve büyük tencerelerin tek standart tipi oluşturduğu söylenebilir. Bu döneme ait standart güveç tipinin tespit edilememiş olması, şimdiye kadarki buluntu yerinin işlevsel özelliğine bağlı olabileceği gibi, bu dönemde güveçlerin yerine, buluntu sayıları yüksek olan tavaların tercih edildiği düşüncesini de beraberinde getirir. Paralelleri-ne Patara ve Ksanthos'ta rastlandığı gibi tencereler genel tip özelliklerini koruyarak ibikli iki kulplu veya tek kulplu pişirme-ısıtma kabı şeklinde de üretilmişlerdir³⁶. Kapların buluntu oranı ve tip sayısı ile kapak form ve buluntularının sayısının örtüşmemesi, tabak ve kase gibi formların çok işlevli kullanımlarına işaret eder³⁷.

Fransa'da Lyon Laboratuvar tarafından Limyra, Ksanthos, Letoon ve Andriake'den alınan mutfak kapları örnekleri üzerinde uygulanan kimyasal analizlerin değerlendirmesi, ithal mallar dışında Limyra seramik örneklerinin, Ksanthos ve Letoon'dakilerden farklı olarak sadece "Lykia kaolinli kil" hamur grubunda üretildiklerini göstermiştir. Diğer bir değişle Batı Lykia'da görülen "Lykia ferromagnezli kil" (*pate lycienne ferromageésienne*) ile üretilmiş seramiklere Limyra'dan alınan örneklerde rastlanmaz³⁸. Bu sonuç, Batı Lykia ile Doğu Lykia yerel-yöresel üretiminin ham madde farklılığını gösterdiği gibi, Lykia içerisinde bölgesel seramik üretim çeşitliliğini de vurgular ve bazı kap formlarının sadece bölgesel üretildiğini gösterir³⁹. Aynı kültürel coğrafya içerisindeki seramik repertuarına yönelik bu farklılık yazar tarafından Klasik Dönem yerel-yöresel seramiklerinde ve Roma Dönemi sofrta kaplarında da gözlenmiş ve kısaca dile getirilmiştir⁴⁰. Elbette bu konu ile ilgili gelecekte yapılması umut edilen aynı kültür coğrafyası içerisindeki farklı seramik üretimi ve bu bölgedeki mal sirkülasyonuna yönelik karşılaştırmalı araştırmalar, bu gözlemi daha kesin ve detaylı olarak sınama imkânı verecek ve Batı Lykia ile Doğu Lykia materyal kültür etkileşimini daha kesin çizgileriyle ortaya koyacaktır.

Limyra Geç Antik-Erken Doğu Roma Dönemi'ndeki kapların boyutlarının büyümesi ve hacimlerinin ortalama iki litreden altı litreye çıkması, bu dönemdeki nüfus artışı ile açıklanabileceği gibi, toplu yemek pişirme (aşevleri) ve yeme (yemekhaneler) ile bağlantılı işlevsellik ve bunun beraberinde getirdiği buluntu alanının yorumlanması konularındaki önemi de dikkate alınmalıdır. Materyal kültürün sosyo-kültürel ve ekonomik değişim göstergesi olarak incelenmesi, geniş, karşılaştırmalı ve disiplinler arası bir araştırmayı gerektirmekte, dolayısıyla da bu makalenin şu anki amacının dışında kalmaktadır.

³⁶ Pellegrino 2007, 234; Korkut 2007c, 150-152.

³⁷ Limyra'dan kapak örnekleri için bk. Lemaitre 2007, 208, Lev. 4. Kapak olarak kilden başka malzemelerin kullanılmış olması da olasıdır.

³⁸ Lemaitre *et al.* 2013, 209.

³⁹ Örneğin Geç Antik - Erken Doğu Roma Dönemi'nde Ksanthos'tan bilinen dudaksız küresel tencereler krs. Lemaitre *et al.* 2013, LYC 2-5 ve 108. Kalın yuvarlak dudaklı boyunsuz tencereler için ayrıca bk. Lemaitre *et al.* 2013, LYC 4, 99-100. Limyra'da ender ve Batı Lykia'dan ithal olarak görülüp Lykia kaolinli kilinde üretilmemiş örneklerine şimdiye kadar rastlanmamıştır. Aynı şekilde tencere tipi 5'de Orta ve Doğu Lykia'ya ait bir üretilimdir. Elbetteki bu gözlemler için karşılaştırmalı bir araştırma yapılması şarttır.

⁴⁰ Ksanthos'ta çok sayıda bulunan kırmızı astarlı içe dönük ağızlı küçük yuvarlak gövdeli kaseciklere, Limyra'da şimdiye kadar pek rastlanmadığı gibi yine bu dönem içerisinde Limyra'dan bilinen üçgen ağızlı profilli, ağız üst kısmı düz, kaseler Ksanthos seramik buluntuları içerisinde görülmüştür. Ksanthos için bk. Yener-Marksteiner 2007c, 94. Krs. Yener-Marksteiner 2007a, 238, dn. 191, Lev. 15, A7; Gebauer 2007a, 56, Nr. 68. Yine aynı şekilde Roma Dönemi Patara kırmızı astarlı seramiği Limyra buluntuları arasında bir istisna teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA

- Badie *et al.* 2004 A. Badie, S. Lemaître – J. C. Moretti, “Le théâtre du Létôon de Xanthos Etat des recherches 2004”. *Anatolia Antiqua* 12 (2004) 145-186.
- Bleier – Schuh 2009 C. Bleier – U. Schuh, “Kleinfunde aus der Weststadt von Limyra. Grabungen 1982–1989 und 2002–2005”. *ÖJh* 78 (2009) 9-55.
- Dündar 2014 E. Dündar, “The First Evaluation on the Distribution of Commercial Amphoras from Lycia in the Pre-Roman Period”. *IstMitt* 64 (2014) 33-56.
- Eisenmenger 2003 U. Eisenmenger, “Late Roman Pottery in Limyra (Lycia)”. Ed. C. Abadie-Reynal, *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine: Actes de la table ronde d'Istanbul, 22-24 mai 1996 Varia Anatolica* 15. Paris (2003) 193-196.
- Fırıncı 2010 S. Fırıncı, *Rhodiapolis Seramikleri Roma Dönemi pişirme kapları, 2006-2009 Buluntuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2010.
- Gebauer 2007a J. Gebauer, “Die Keramik der Grabung in Limyra 2002/2003”. Ed. M. Seyer, *Ein Querschnitt durch das vorrömische Material, Studien in Lykien ÖjH Erg.* 8. Wien (2007) 47-72.
- Gebauer 2007b J. Gebauer, “Ein Vasenmaler auf unbekanntem Terrain”. Ed. M. Seyer, *Zu ffügürlich bemalten Fragmenten mit Aufschriften aus Limyra Studien in Lykien ÖjH Erg.* 8. Wien (2007) 73-82.
- Gebauer 2012 J. Gebauer, “Die archaische und klassische Fundkeramik der Weststadtgrabung 2002–2005”. Ed. M. Seyer, *40 Jahre Grabung Limyra. Akten des Symposiums, Wien, 3-5 Dezember 2009 Forschungen Limyra* 6. Wien (2012) 169-175.
- Işın 2002 G. Işın, “Ointment or Medicine Vessels from Patara: An Overview of a simple Hellenistic Form in the Ancient Mediterranean World”. *AA* 2 (2002) 85-96.
- Işın 2008 G. Işın, “The Preliminary Report on the Hellenistic Pottery of Patara from the Tepecik Hill Excavations”. *Asia Minor Studien* 55 (2008) 157-172.
- Işın 2015 G. Işın, “Tlos Seramikleri”. Ed. T. Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Ankara (2015) 148-184.
- Kahya 2002 T. Kahya, “Patara Dark Age Pottery”. *Adalya* 5 (2002) 35-57.
- Konecny – Marksteiner 2007 A. Konecny – T. Marksteiner, “Zur Bebauungsgeschichte des Areals Hinter der klassischen Stadtmauer im Bereich der Weststadt von Limyra: Ein Vorbericht”. Ed. M. Seyer, *Studien in Lykien. ÖjH, Erg. Heft.* 8. Wien (2007) 15-28.
- Konecny – Marksteiner 2004 A. Konecny – T. Marksteiner, “Bericht der Grabungskampagne in Limyra 2003”. *KST* 26/2 (2004) 167-180.
- Korkut 2007a T. Korkut, “Die kaiserzeitlichen Gebrauchskeramik aus Patara”. Ed. S. Lemaître, *Ceramiques Antiques En Lycie Les Produits Et Les Marches, Poitiers 21-22 Kasım 2003* (2007) 191-224.
- Korkut 2007b T. Korkut, “Roma Dönemi Patarası Yemek Pişirme Kapları: Tavalar”. Eds. B. Karasu *et al.*, *IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri Eskişehir 26-28 Kasım SERES*. Eskişehir (2007) 431-449.
- Korkut 2007c T. Korkut, “Die spätantike und frühbyzantinische Keramik aus Patara”. Eds. B. Böhlendorf-Arslan *et al.*, *Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in*

- Mediterranean Archaeological Contexts* BYZAS7 (2007) 147-168.
- Korkut – Grosche 2007 T. Korkut – G. Grosche, *Das Bouleterion von Patara. Versammlungsgebäude des Lykischen Bundes Patara II/1*. İstanbul 2007.
- Lemaitre – Yener-Marksteiner 2018 S. Lemaitre – B. Yener-Marksteiner, “Faciès céramiques de l’Antiquité tardive dans la ville portuaire d’Andriakè en Lycie (Turquie) Résultats d’une prospection près des horrea Andriake”. Eds. P. Ballet, S. Lemaitre – I. Bertrand, *Archéologie et Culture de la Gaule à L’Orient Méditerranéen*. Rennes (2018) 259-267.
- Lemaitre 2007 S. Lemaitre, “Vassille antiques a Limyra en Lycie orientale (SO3A et 3B) Le Mobilier céramiques des sondages 3A et 3B sur le site de Limyra en Lycie”. *ÖJh* 76 (2007) 197-235.
- Lemaitre *et al.* 2013 S. Lemaitre, S. Y. Waksman, M. C. Arqué, B. Yener-Marksteiner, E. Pellegrino – C. Rocheron, “Identité régionale et spécificités locales en Lycie : l’apport des céramiques culinaires”. Eds. P. Brun, L. Cavalier, K. Konuk – F. Prost, *Euploia. La Lycie et la Carie antiques, Mémoires 34 Ausonius*. Bordeaux (2013) 189-212.
- Lemaitre – Elaigne – Alary 2004 S. Lemaitre, S. Élagine – A. Alary, “Le mobilier céramique d’un remblai romain dans le sanctuaire du Létôon de Xanthos”. Eds. J. Des Courtils – A. Laroche, *Xanthos et le Létôon : rapport sur la campagne de 2003 Anatolia Antiqua* 12 (2004) 329-333.
- Mader 2003 I. Mader, Nordweststadt von Limyra und aus der Nekropole V”. Ed. C. Abadie-Reynal, *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine. Actes de la Table ronde d’Istanbul, 22-24 mai 1996, Varia Anatolica*. Paris (2003) 97-100.
- Marksteiner 2003 T. Marksteiner – A. Konecny, “Bericht der Grabungskampagne in Limyra 2002”. *KST* 25/I (2003) 55-68.
- Marksteiner 2007 T. Marksteiner, “Die Grabungen am Südtor von Limyra”. *ÖJh* 76 (2007) 236-276.
- Marksteiner 2008 Th. Marksteiner, “Mitarbeiter, Bericht zur Grabungskampagne Limyra 2007”. *KST* 30/1 (2008) 351.
- Marksteiner 2009 T. Marksteiner, “Der archäologische Befund”. Eds. Th. Marksteiner – B. Yener-Marksteiner, *Die Grabungen in der Sondage 30/36/37 in der Weststadt von Limyra: Der archäologische Befund und Keramik* *ÖJh* 78 (2009) 221-227.
- Marksteiner 1989 T. Marksteiner, “Das Südtor von Limyra”. *ÖJh* 59 (1989) 39-110.
- Özdemir 2009 B. S. Özdemir, *Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2009.
- Özüdoğru – Dökü 2007 S. Özüdoğru – F. E. Dökü, “Patara Seramik Fırınlari”. *Seres’07 IV. Uluslar Arası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri* (2007) 399-411.
- Pellegrino 2002 E. Pellegrino, “Le matériel céramique issu des fouilles menées en 1995 et 2000 sur l’acropole lycienne de Xanthos”. *Anatolia Antiqua* 10 (2002) 245-260.
- Pellegrino 2003 E. Pellegrino, “Présentation des céramiques issues des fouilles menées en 1988–1999 sur l’acropole lycienne de Xanthos”. *Anatolia Antiqua* XI (2003) 215-221.
- Pellegrino 2004 E. Pellegrino, “Note sur un dépotoir de céramique du IIIe s. ap. J.-C. et la da-

- tation de la résidence du Nord-Est de l'acropole lycienne de Xanthos". *Anatolia Antiqua* 12 (2004) 123-143.
- Pellegrino 2007 E. Pellegrino, "Présentation des céramiques à pate rouge orangé sableuses de Xanthos. Un production de céramiques culinaire local sur le long term". Ed. S. Lemaitre, *Céramiques antiques en Lycie (VIIe. S.a.C.–VIIe.S.p.C) Les produits et les marchés. Actes de la table-ronde de Poitiers, 21–22 mars 2003*. Bordeaux (2007) 225-259.
- Peloczek et al. 2017 L. Peloschek, M. Seyer, B. Yener-Marksteiner – P. Bes, "Limestone, Diorite and Radiolarite: First Petrographic Data of Fired Clay Objects from Limyra (Southwest Turkey)". *Adalya* XX (2017) 241-267.
- Rückert 2003 B. Rückert, *Asia Minor Studien Band 48 LykStudien* 6. Bohn 2003.
- Schuh 2012a U. Schuh, "Die Theaterthermen von Limyra". Ed. M. Seyer, *40 Jahre Grabung Limyra, Akten des internationalen Symposions Wien 3-5 Dezember 2009 Forschungen in Limyra* 6. Wien (2012) 287-295.
- Schuh 2012b U. Schuh, "Die Ausgrabungen in den Theaterthermen von Limyra. Vorläufige Ergebnisse 2007-2009". Eds. C. Reinholdt – W. Wohlmayr, *Akten des 13. Österreichischen Archäologentages. Klassische und Frühägäische Archäologie, Paris-London-Universität Salzburg 25.-27. Februar 2010*. Wien (2012) 161-167.
- Sen 2017 D. Sen, *La Ceramique Protobyzantine de Lycie: etude du mobilier Hurmalik Hamam de Patara*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sorbonne Üniveritesi. Sorbonne 2017.
- Tietz 2003 W. Tietz, *Der Golf von Fethiye Antiquitas I*. Bohn 2003.
- Türker 2006 A. Ç. Türker, "Myra Seramik Hamur Gruplarının Kap Tipleri ile Değerlendirilmesi". *Adalya* IX (2006) 117-148.
- Türker 2009 A. Ç. Türker, *Byzantine Unglazed Pottery of Saint Nicholas Church at Demre-Myra/Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Bizans Dönemi Sırsız Seramikleri (Adalya Supplement, 8)*. Antalya 2009.
- Uygun 2011 Ç. Uygun, *Patara IV/2 Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri*. İstanbul 2011.
- Vroom 2004 J. Vroom, "Late Antique Pottery, Settlement and Trade". Eds. W. Bowden, L. Lavan - C. Machado, *Recent Reasearch on the Late Antique Countryside*. Leiden (2004) 281-330.
- Waksman – Lemaitre 2010 S. Y. Waksman – S. Lemaitre, "mit M-C. Arqué - B. Yener-Marksteiner und E. Pellegrino Céramique culinres de Lycie (Turquie) aux époquesromaine et proto-byzantine. Approches archéologiques et archéométriques". Eds. S. Mantelli et al., *LRCW 3. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry, Comparison Between Western and Eastern Mediterranean, British Archaeological Reports, International Series 2185. 2* Oxford (2010) 781-790.
- Wörrle – Wurster 1997 M. Wörrle – W. Wurster, "Dereköy: Eine Befestigte Siedlung im Nordwestlichen Lykien und die Reform ihres dörflichen Zeuskultes". *Chiron* 27 (1997) 393-469.
- Yaman 2017 A. Yaman, "Late roman Pottery from Bathhouse VI of Arycanda (Lycia)". Ed. F. Yenisehirlioğlu, *XI Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings, 19-24 October 2015*. Ankara (2017) 439-447.

- Yener-Marksteiner 2002 B. Yener-Marksteiner, "Vorbemerkungen zur Fundkeramik aus der Sondage West 3 im Westbereich von Xanthos". *Anatolia Antiqua* X (2002) 217-226.
- Yener-Marksteiner 2007a B. Yener-Marksteiner, "Keramik aus der Sondage 5 in der Weststadt von Limyra". Eds. T. Marksteiner, S. Lemaitre – B. Yener-Marksteiner, *Die Grabung am Südtor von Limyra*, *ÖJh* 76 (2007) 249-251.
- Yener-Marksteiner 2007b B. Yener-Marksteiner, "Die oberflächenkeramik aus der Siedlung auf dem Yalak Başı". Eds. T. Marksteiner, B-Stark, M.Wörle – B. Yener-Marksteiner, *Der Yalakbaşı auf dem Bonda Tepesi in Ostlykien, eine dörfliche Siedlung und eine ländliche Kultplatz im Umland von Limyra*, *Chiron* 37 (2007) 250-254.
- Yener-Marksteiner 2007c B. Yener-Marksteiner, "Fundkeramik aus der Sondage West 3 an der Ringmauer im Westbereich von Xanthos". Ed. S. Lemaitre, *Céramiques antiques en Lycie (VIIe. S.a.C.–VIIe. S.p.C) Les produits et les marchés. Actes de la table-ronde de Poitiers, 21-22 mars 2003*. Bordeaux (2007) 77-113.
- Yener-Marksteiner 2009 B. Yener-Marksteiner, "Ausgewählte spätrömisch-frühbyzantinische Keramik aus einem Gebäudekomplex in der Weststadt Limyras". Eds. T. Marksteiner – B. Yener-Marksteiner, *Die Grabungen in Sondage 30/36/37 in der Weststadt von Limyra: Der archäologische Befund und die Keramik*. *ÖJh* 78 (2009) 221-252.
- Yener-Marksteiner 2012 B. Yener-Marksteiner, "Frühkaiserzeitliche Sigillata der Weststadtgrabung in Limyra 2002–2003". Ed. M. Seyer, *40 Jahre Grabung Limyra. Akten des Symposiums, Wien, 3-5 Dezember 2009, Forschungen in Limyra* 6 (2012) 371-386.
- Yener-Marksteiner 2013 B. Yener-Marksteiner, "Seramik Çalışmaları, Tiyatro Hamamı". In: M. Seyer, "Limyra 2012". *Anmed* 2013-11 (2013) 87-88.
- Yener-Marksteiner 2016 B. Yener-Marksteiner, "Limyra als Bischofssitz: Einblick in die Keramik mit christlicher Symbolik". Eds. F. Blakommer, M. Seyer – H. D. Szemethy, *Angesommen auf Ithaka. Festgabe für Jürgen Borchhardt zum 80 Geburtstag*. Wien (2016) 185-203.
- Yılmaz 2008 Z. Yılmaz, "Die Keramik der späthellenistischen, kaiserzeitlichen, spätantiken und frühbyzantinischen Epochen (Ende 2. Jh. v. - 7. Jh. n. Chr.)". Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 8: Keramik, Münzen, Kirchen und Wirtschaftskomplexe des zentrallykischen Yavu-Berglandes (Gebiet von Kyaneai)*. Tübinger Althistorische Studien 4. Bonn (2008) 105-171.